Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JULIANE KOKOTT
της 17ης Ιανουαρίου 2019[1]

Υπόθεση C-637/17

Cogeco Communications Inc
κατά
Sport TV Portugal, SA,
Controlinveste-SGPS, SA
και
NOS-SGPS, SA

[αίτηση του Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa
(πρωτοδικείου Λισσαβώνας, Πορτογαλία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Ανταγωνισμός – Εφαρμογή των κανόνων του ανταγωνισμού κατόπιν αγωγής ιδιώτη – Οδηγία 2014/104/ΕΕ – Αγωγές αποζημιώσεως βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (“αποζημίωση για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων”) – Προθεσμίες παραγραφής των αξιώσεων αποζημιώσεως βάσει του εθνικού δικαίου – Αποδεικτική ισχύς αποφάσεως εθνικής αρχής ανταγωνισμού στη δίκη αποζημιώσεως – Ratione temporis εφαρμογή της οδηγίας επί πραγματικών περιστατικών που έλαβαν χώρα πριν από την έναρξη ισχύος της – Προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο»

I. Εισαγωγή

1. Η εφαρμογή των κανόνων του ανταγωνισμού που περιλαμβάνονται στις ευρωπαϊκές συνθήκες κατόπιν αγωγής ιδιώτη («private enforcement») αποκτά τα τελευταία χρόνια όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα ως δεύτερος πυλώνας παράλληλα με την εφαρμογή τους από δημόσιους φορείς («public enforcement»). Οι ιδιωτικές αγωγές αποζημιώσεως που ασκούνται από θύματα αντιανταγωνιστικών εμπορικών πρακτικών καθίστανται ολοένα και πιο δημοφιλείς και διαδραματίζουν σήμερα καίριο ρόλο στο αποκεντρωμένο σύστημα εφαρμογής του δικαίου των συμπράξεων[2], όπως αυτό τέθηκε σε εφαρμογή με τον κανονισμό (ΕΚ) 1/2003[3]. Συχνά ασκούνται έπειτα από αποφάσεις των αρμόδιων αρχών ανταγωνισμού (γνωστές ως «follow-on actions»), αλλά ενίοτε και ανεξάρτητα από αυτές (γνωστές ως «stand-alone actions»).

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 Σχετικά με το θέμα αυτό, βλ., ιδίως, αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465), της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461), και της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317). Βλ., επίσης, την εκκρεμή υπόθεση Otis Gesellschaft κ.λπ. (C-435/18).

3 Κανονισμός του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 [ΕΚ] και 82 [ΕΚ] της [Σ]υνθήκης (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1, στο εξής: κανονισμός 1/2003).

2. Ομολογουμένως, πολλά ζητήματα χρήζουν λεπτομερέστερης διευκρινίσεως, ιδίως αυτά που σχετίζονται με τη νέα οδηγία περί αποζημιώσεως για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων (οδηγία 2014/104/ΕΕ[4]), η οποία απασχολεί το Δικαστήριο για πρώτη φορά στην υπό κρίση υπόθεση.

3. Το Δικαστήριο καλείται να κρίνει αν μια ρύθμιση περί παραγραφής όπως αυτή του πορτογαλικού αστικού δικαίου, η οποία προέβλεπε στο παρελθόν τριετή προθεσμία παραγραφής για τις ιδιωτικές αξιώσεις αποζημιώσεως λόγω καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως, είναι συμβατή με τις επιταγές του πρωτογενούς και του παράγωγου δικαίου της Ένωσης. Επιπλέον, η υπόθεση αφορά την αποδεικτική αξία των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων τα οποία καλούνται να κρίνουν ιδιωτικές αγωγές αποζημιώσεως αυτού του είδους.

4. Τα πραγματικά περιστατικά της εξεταζόμενης υποθέσεως έλαβαν χώρα πριν από τη δημοσίευση και την έναρξη ισχύος της οδηγίας 2014/104, η δε αγωγή αποζημιώσεως ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας, αλλά πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της. Μολονότι η εν λόγω προθεσμία μεταφοράς έχει εν τω μεταξύ παρέλθει και ο Πορτογάλος νομοθέτης μετέφερε προσφάτως –με κάποια καθυστέρηση– την οδηγία στο εθνικό δίκαιο, εντούτοις οι νέες ρυθμίσεις δεν ισχύουν για το παρελθόν ούτε για τις αγωγές που ασκήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος των εν λόγω ρυθμίσεων.

5. Στο πλαίσιο αυτό, τίθεται το ερώτημα ποιες λύσεις μπορεί να προσφέρει η οδηγία 2014/104 για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης και αν, ενδεχομένως, από το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και από τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης –συγκεκριμένα από την αρχή της αποτελεσματικότητας– απορρέουν ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί, ωστόσο, στο γεγονός ότι η διαφορά της κύριας δίκης έχει ως αντικείμενο μια αμιγώς οριζόντια έννομη σχέση μεταξύ ιδιωτών.

6. Η απόφαση του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως έχει ιδιαίτερη σημασία, τόσο για την πρακτική των εθνικών δικαστηρίων όσο και για την εφαρμογή του περί συμπράξεων δικαίου της Ένωσης κατόπιν αγωγής ιδιώτη.

II. Το νομικό πλαίσιο

Α. Το δίκαιο της Ένωσης

7. Από απόψεως δικαίου της Ένωσης, το νομικό πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως καθορίζεται, αφενός, από τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, ιδίως από την αρχής της αποτελεσματικότητας και το δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, και, αφετέρου, από τις διατάξεις του παράγωγου δικαίου του κανονισμού 1/2003 και της οδηγίας 2014/104.

Ο κανονισμός 1/2003

8. Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και των εθνικών νομοθεσιών ανταγωνισμού, το άρθρο 3, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του κανονισμού 1/2003 προβλέπει τα εξής:

«Όταν οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών ή τα εθνικά δικαστήρια εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία ανταγωνισμού σε τυχόν καταχρηστική πρακτική που απαγορεύεται από το άρθρο [102 ΣΛΕΕ], εφαρμόζουν επίσης το άρθρο [102 ΣΛΕΕ].»

4 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1, στο εξής, επίσης: οδηγία).

9. Υπό τον τίτλο «Αρμοδιότητες των αρχών ανταγωνισμού των κρατών μελών», το άρθρο 5 του κανονισμού 1/2003 περιέχει επίσης την ακόλουθη ρύθμιση:

«Οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών είναι αρμόδιες να εφαρμόζουν τα άρθρα [101 και 102 ΣΛΕΕ] σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Προς τον σκοπό αυτό, δύνανται, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, να εκδίδουν τις ακόλουθες αποφάσεις:

– για την παύση της παράβασης,

– για τη λήψη προσωρινών μέτρων,

– για την αποδοχή της ανάληψης δεσμεύσεων,

– για την επιβολή προστίμου, χρηματικής ποινής ή κάθε άλλης κύρωσης προβλεπόμενης από την εθνική τους νομοθεσία.

Εάν με βάση τις πληροφορίες που διαθέτουν διαπιστώσουν ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις μιας απαγόρευσης, δύνανται επίσης να αποφαίνονται ότι δεν συντρέχει λόγος δράσης από μέρους τους.»

Η οδηγία 2014/104

10. Το «Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής» της οδηγίας 2014/104 καθορίζεται στο άρθρο 1 ως εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία θεσπίζει ορισμένους αναγκαίους κανόνες για να διασφαλίζεται ότι οιοσδήποτε υπέστη ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού από επιχείρηση ή από ένωση επιχειρήσεων μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα για αξίωση πλήρους αποζημίωσης για την εν λόγω ζημία από την επιχείρηση ή την ένωση επιχειρήσεων. Θεσπίζει τους κανόνες για την προώθηση του ανόθευτου ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά και την άρση των εμποδίων στην εύρυθμη λειτουργία της, διασφαλίζοντας ισότιμη προστασία σε όλη την Ένωση για οποιονδήποτε έχει υποστεί τέτοια ζημία.

2. Η παρούσα οδηγία θεσπίζει κανόνες για τον συντονισμό μεταξύ της επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού από τις αρχές ανταγωνισμού και της επιβολής των κανόνων αυτών σε αγωγές αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.»

11. Σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 2 της οδηγίας 2014/104 ισχύουν τα εξής:

Ο όρος «παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού» δηλώνει την «παράβαση των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού» (άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας), και ο όρος «εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού» δηλώνει τις «διατάξεις του εθνικού δικαίου που επιδιώκουν κατά κύριο λόγο τον ίδιο στόχο με τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ και οι οποίες εφαρμόζονται στην ίδια υπόθεση και παράλληλα με το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού, σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 1 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 και που δεν περιλαμβάνουν διατάξεις εθνικού δικαίου που επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις σε φυσικά πρόσωπα, εκτός εάν οι εν λόγω ποινικές κυρώσεις συνιστούν το μέσο με το οποίο επιβάλλονται οι κανόνες ανταγωνισμού που ισχύουν για τις επιχειρήσεις» (άρθρο 2, σημείο 3, της οδηγίας).

12. Σχετικά με την «[ισχύ] των εθνικών αποφάσεων», το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 ορίζει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι η παράβαση διάταξης δικαίου ανταγωνισμού η οποία έχει διαπιστωθεί με τελεσίδικη απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου θεωρείται πλέον αδιάψευστη για τους σκοπούς της αγωγής αποζημίωσης που εισάγεται ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων, δυνάμει των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή δυνάμει του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού.»

13. Το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104 αφορά την «Προθεσμία παραγραφής» και έχει ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τους κανόνες περί προθεσμιών παραγραφής για την άσκηση αγωγών αποζημίωσης σύμφωνα με το παρόν άρθρο. Οι εν λόγω κανόνες καθορίζουν το πότε αρχίζει η προθεσμία παραγραφής, τη διάρκεια της προθεσμίας και τις συνθήκες υπό τις οποίες η προθεσμία διακόπτεται ή αναστέλλεται.

2. Η προθεσμία παραγραφής δεν αρχίζει να τρέχει πριν από την παύση της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού και προτού ο αιτών λάβει γνώση ή μπορεί ευλόγως να αναμένεται ότι γνωρίζει τα εξής:

α) τη συμπεριφορά και το γεγονός ότι συνιστά παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού,

β) το γεγονός ότι η παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού προκάλεσε ζημία στον ίδιο και

γ) την ταυτότητα του παραβάτη.

3. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η προθεσμία παραγραφής για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης είναι τουλάχιστον πενταετής.

4. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η προθεσμία παραγραφής αναστέλλεται ή, αναλόγως προς το εθνικό δίκαιο, διακόπτεται εάν μια αρχή ανταγωνισμού λάβει μέτρα που αποβλέπουν στη διερεύνηση ή τη διαδικασία για παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού με την οποία σχετίζεται η αγωγή αποζημίωσης. Η αναστολή λήγει τουλάχιστον ένα έτος μετά την τελεσιδικία της απόφασης για την παράβαση ή μετά την περάτωση της διαδικασίας με άλλον τρόπο.»

14. Υπό τον τίτλο «Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο», το άρθρο 21, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 ορίζει ότι:

«Τα κράτη μέλη θέτουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για τη συμμόρφωση με την παρούσα οδηγία έως τις 27 Δεκεμβρίου 2016. […]

[…]»

15. Τέλος, όσον αφορά τα «Χρονικά όρια εφαρμογής» της οδηγίας 2014/104, στο άρθρο της 22 προβλέπονται τα ακόλουθα:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζουν σύμφωνα με το άρθρο 21 προκειμένου να συμμορφωθούν με τις ουσιαστικές διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν εφαρμόζονται αναδρομικά.

2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται σύμφωνα με το άρθρο 21, εκτός από αυτά που αναφέρονται στην παράγραφο 1 δεν ισχύουν για αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014.»

16. Σύμφωνα με το άρθρο της 23, η οδηγία 2014/104 τέθηκε σε ισχύ[5] την 25η Δεκεμβρίου 2014, δηλαδή την εικοστή ημέρα από τη δημοσίευσή της στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*.

Β. Το εθνικό δίκαιο

17. Από την πορτογαλική νομοθεσία, κρίσιμο είναι, αφενός, το άρθρο 498 του Código Civil (πορτογαλικού αστικού κώδικα, στο εξής: CC) και, αφετέρου, το άρθρο 623 του Código de Processo Civil (πορτογαλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, στο εξής: CPC).

18. Το άρθρο 498 του CC ορίζει τα εξής:

«1. Το δικαίωμα αποζημιώσεως παραγράφεται μετά την πάροδο τριετίας από το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο ζημιωθείς έλαβε γνώση της αξιώσεώς του, ακόμη κι αν αγνοεί την ταυτότητα του υπαίτιου ή την ακριβή έκταση της ζημίας, με την επιφύλαξη, στην περίπτωση που έχει παρέλθει η σχετική προθεσμία, της συνήθους παραγραφής, η οποία αρχίζει να τρέχει από το ζημιογόνο γεγονός.

2. Το δικαίωμα αναγωγής μεταξύ των υποχρέων παραγράφεται μετά τριετία από την εκπλήρωση της υποχρεώσεως.

3. Αν η αδικοπραξία αποτελεί αξιόποινη πράξη η οποία κατά νόμο υπόκειται σε μακρότερη παραγραφή, εφαρμόζεται η εν λόγω μακρότερη παραγραφή.

4. Η παραγραφή του δικαιώματος αποζημιώσεως δεν συνεπιφέρει την παραγραφή του δικαιώματος ασκήσεως διεκδικητικής αγωγής ή αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού, στην περίπτωση που χωρεί κάποια από αυτές.»

19. Το άρθρο 623 του CPC επιγράφεται «Αποτελέσματα της ποινικής καταδίκης έναντι τρίτων» και έχει ως ακολούθως:

«Η αμετάκλητη καταδίκη στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας συνιστά, έναντι τρίτων, μαχητό τεκμήριο ως προς τη συνδρομή των πραγματικών και νομικών προϋποθέσεων για την επιβολή ποινής και ως προς τα στοιχεία του αδικήματος, σε κάθε πολιτική δίκη που αφορά έννομες σχέσεις οι οποίες εξαρτώνται από τη διάπραξη του αδικήματος».

20. Η οδηγία 2014/104 μεταφέρθηκε στο πορτογαλικό δίκαιο μόλις τον Ιούνιο του 2018 με τον νόμο 23/2018[6]. Όπως προκύπτει από το άρθρο του 25, ο νόμος τέθηκε σε ισχύ 60 ημέρες μετά τη δημοσίευσή του. Επιπλέον, οι ουσιαστικοί κανόνες του ως άνω νόμου, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν το βάρος αποδείξεως, δεν εφαρμόζονται, σύμφωνα με το άρθρο 24, αναδρομικά, οι δε δικονομικοί κανόνες του εν λόγω νόμου δεν εφαρμόζονται επί αγωγών που ασκήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του.

5 Η έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας στην οποία δημοσιεύθηκε η οδηγία 2014/104 φέρει ημερομηνία 5 Δεκεμβρίου 2014.

6 Νόμος 23/2018, της 5ης Ιουνίου 2018 (*Diário da República* αριθ. 107/2018, σ. 2368).

III. Τα πραγματικά περιστατικά και η διαφορά της κύριας δίκης

21. Η Cogeco Communications Inc. (στο εξής: Cogeco) είναι καναδική εμπορική εταιρία, η οποία με αγωγή που άσκησε στις 27 Φεβρουαρίου 2015 ενώπιον του Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa [7] (Πορτογαλία), του αιτούντος δικαστηρίου, αξίωσε αποζημίωση από τις τρεις πορτογαλικές εταιρίες Sport TV Portugal, SA (στο εξής: Sport TV), Controlinveste-SGPS, SA (στο εξής: Controlinveste) και NOS-SGPS, SA (στο εξής: NOS) (στο εξής, από κοινού: εναγόμενες), εκ των οποίων η Controlinveste και η NOS αποτελούσαν μετόχους της Sport TV κατά το κρίσιμο για την αγωγή διάστημα.

Το ιστορικό της διαφοράς της κύριας δίκης από άποψη δικαίου του ανταγωνισμού

22. Η Cabovisão – Televisão Por Cabo, SA (στο εξής: Cabovisão), μέτοχος της οποίας κατά τον κρίσιμο χρόνο ήταν η Cogeco [8], είναι πάροχος συνδρομητικής τηλεοράσεως στην Πορτογαλία. Στις 30 Ιουλίου 2009, υπέβαλε ενώπιον της Autoridade da Concorrência [9] (Πορτογαλία) καταγγελία κατά της Sport TV [10], υποστηρίζοντας ότι η τελευταία ασκούσε πρακτικές αντίθετες προς τους κανόνες του ανταγωνισμού στον τομέα των αθλητικών σταθμών premium, εφαρμόζοντας πολιτική τιμών που συνεπαγόταν διακρίσεις, γεγονός που κατά τη γνώμη της συνιστούσε κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως.

23. Με απόφαση της 14ης Ιουνίου 2013, η Autoridade da Concorrência αποφάνθηκε ότι η Sport TV είχε καταχραστεί τη δεσπόζουσα θέση της και, ως εκ τούτου, παρέβη το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και την αντίστοιχη διάταξη του πορτογαλικού δικαίου [11] [12]. Για τον λόγο αυτό επέβαλε στη Sport TV πρόστιμο ύψους 3,73 εκατομμυρίων ευρώ και μια παρεπόμενη κύρωση.

24. Κατόπιν προσφυγής της Sport TV, το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão [13] (Πορτογαλία), με την απόφαση της 4ης Ιουνίου 2014, τροποποίησε την απόφαση της Autoridade da Concorrência, δεχόμενο ότι η Sport TV είχε υποπέσει μόνο σε διοικητική παράβαση κατά το εθνικό δίκαιο, συνιστάμενη στην κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως με τη μορφή της πολιτικής τιμών που συνεπαγόταν διακρίσεις, όχι όμως και σε παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ [14]. Στο διατακτικό της αποφάσεώς του, το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão (δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας) ανέφερε επί λέξει, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Αποφαίνεται ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν τυγχάνει εφαρμογής επί της συμπεριφοράς της καθής η καταγγελία εταιρίας». Επιπλέον, μείωσε το επιβληθέν πρόστιμο σε 2,7 εκατομμύρια ευρώ και ανακάλεσε την παρεπόμενη κύρωση.

25. Η έφεση που άσκησε η Sport TV κατά της προπαρατεθείσας αποφάσεως ενώπιον του Tribunal da Relação de Lisboa [15] (Πορτογαλία) απορρίφθηκε στις 11 Μαρτίου 2015.

7 Πρωτοδικείο Λισσαβώνας (Πορτογαλία).

8 Από τη δικογραφία προκύπτει ότι η Cogeco ασκούσε τότε, άμεσα ή έμμεσα, τον αποκλειστικό έλεγχο της Cabovisão.

9 Πορτογαλική αρχή προστασίας του ανταγωνισμού.

10 Η καταγγελία αφορούσε και άλλες εταιρίες πέραν της Sport TV.

11 Άρθρο 6 του πορτογαλικού νόμου 18/2003.

12 Αριθμός υποθέσεως PRC-02/2010.

13 Δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας.

14 Το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão (δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας) έκρινε ότι δεν αποδείχθηκε ότι επίμαχη εμπορική συμπεριφορά της Sport TV μπορούσε να επηρεάσει τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

15 Εφετείο Λισσαβώνας.

Η μέχρι σήμερα εξέλιξη της αστικής δίκης αποζημιώσεως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

26. Με την αγωγή που άσκησε η Cogeco ζητεί αποζημίωση για την αντίθετη προς το δίκαιο του ανταγωνισμού, υπαίτια και παράνομη συμπεριφορά των τριών εναγομένων για το χρονικό διάστημα από την 3η Αυγούστου 2006 έως την 30ή Μαρτίου 2011. Κατά την ενάγουσα, η προβαλλόμενη ζημία, πλέον τόκων υπερημερίας, συνίσταται πρώτον στο ποσό που κατεβλήθη λόγω υπερτιμολογήσεως από την Cabovisão για τα δικαιώματα αναμεταδόσεως των τηλεοπτικών προγραμμάτων της Sport TV, δεύτερον στην απόδοση του κεφαλαίου το οποίο δεν ήταν διαθέσιμο λόγω της ως άνω υπερτιμολογήσεως, και τρίτον στο διαφυγόν κέρδος. Επικουρικώς, η ενάγουσα ζητεί να καταδικαστούν εις ολόκληρον οι τρεις εναγόμενες να αποδώσουν τα αχρεωστήτως παρακρατηθέντα εκ μέρους τους έσοδα.

27. Οι τρεις εναγόμενες προέβαλαν ένσταση παραγραφής. Κατά τη γνώμη τους, η τριετής προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 498, παράγραφος 1, του CC για αξιώσεις βάσει εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης έχει ήδη παρέλθει. Υποστηρίζουν ότι σε οποιοδήποτε από τα ακόλουθα χρονικά σημεία η Cogeco είχε στα διάθεσή της όλες τις πληροφορίες που χρειαζόταν προκειμένου να γνωρίζει ότι είχε δικαίωμα αποζημιώσεως:

– στις 30 Απριλίου 2008, ημερομηνία αποκτήσεως από την Cabovisão των δικαιωμάτων αναμεταδόσεως των τηλεοπτικών προγραμμάτων της Sport TV,

– στις 30 Ιουλίου 2009, ημερομηνία υποβολής της καταγγελίας της Cabovisão ενώπιον της Autoridade da Concorrência,

– στις 30 Μαρτίου 2011, ημερομηνία παύσεως της προβληθείσας παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ή

– στις 29 Φεβρουαρίου 2012, ημερομηνία πωλήσεως της Cabovisão από την Cogeco.

28. Αντιθέτως, η Cogeco θεωρεί ότι δεν έχει επέλθει ακόμη παραγραφή. Στην κύρια δίκη, η Cogeco υποστήριξε ότι η προθεσμία παραγραφής πρέπει να έχει ως αφετηρία την απόφαση της Autoridade da Concorrência της 14ης Ιουνίου 2013, αφού μόνο μετά την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως απέκτησε η εταιρία πρόσβαση σε όλες τις πληροφορίες που απαιτούνταν για να σχηματίσει κρίση ως προς τις αντίθετες προς το δίκαιο του ανταγωνισμού πρακτικές και να έχει τη δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος αποζημιώσεως. Πριν την απόφαση της Autoridade da Concorrência, είχε μόνο υπόνοιες για παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με την Cogeco, η προθεσμία παραγραφής είχε ανασταλεί κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον της Autoridade da Concorrência.

29. Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί να εξακριβώσει αν τα άρθρα 498 του CC και 623 του CPC συνάδουν με τις επιταγές του δικαίου της Ένωσης. Αναγνωρίζει ότι τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης έλαβαν χώρα πριν από την έκδοση της οδηγίας 2014/104 και, οπωσδήποτε, πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, επικαλούμενο κυρίως τις αποφάσεις Van Duyn [16] και Mangold [17], καθώς και την υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας που υπέχουν τα κράτη μέλη (άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ), κατά πόσον η εν λόγω οδηγία αναπτύσσει ενδεχομένως εκ των προτέρων αποτελέσματα, τα οποία το δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη στο πλαίσιο της επιλύσεως διαφοράς μεταξύ ιδιωτών, ιδίως την παρούσα χρονική στιγμή κατά την οποία η προθεσμία για τη μεταφορά της οδηγίας έχει παρέλθει προ πολλού.

16 Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133, σκέψη 12).

17 Απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2005, Mangold (C-144/04, EU:C:2005:709).

IV. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

30. Με διάταξη της 25ης Ιουλίου 2017, που περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 15 Νοεμβρίου 2017, το Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (πρωτοδικείο Λισσαβώνας, Πορτογαλία) υπέβαλε στο Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

1) Έχουν το άρθρο 9, παράγραφος 1, και το άρθρο 10, παράγραφοι 2, 3 και 4, της οδηγίας 2014/104/ΕΕ, της 26ης Δεκεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου του ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και οι λοιπές διατάξεις της οδηγίας αυτής ή οι ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια ότι δημιουργούν δικαιώματα υπέρ ιδιώτη (εν προκειμένω, ανωνύμου εμπορικής εταιρίας καναδικού δικαίου) την ικανοποίηση των οποίων μπορεί ο τελευταίος να επιδιώξει δικαστικώς έναντι άλλου ιδιώτη (εν προκειμένω, ανωνύμου εμπορικής εταιρίας πορτογαλικού δικαίου) στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως για προβαλλόμενες ζημίες απορρέουσες από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του ότι κατά την ημερομηνία ασκήσεως της επίμαχης αγωγής (27 Φεβρουαρίου 2015) δεν είχε καν παρέλθει ακόμη η ταχθείσα προς τα κράτη μέλη προθεσμία για τη μεταφορά της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο, δυνάμει του άρθρου 21, παράγραφος 1, της οικείας οδηγίας;

2) Έχουν το άρθρο 10, παράγραφοι 2, 3 και 4, της οδηγίας 2014/104, καθώς και οι λοιπές διατάξεις της οδηγίας αυτής ή οι ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια ότι προσκρούει σε αυτά αυτές διάταξη του εθνικού δικαίου όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του πορτογαλικού αστικού κώδικα, το οποίο, εφαρμοζόμενο επί πραγματικών περιστατικών που έλαβαν χώρα πριν από τη δημοσίευση της οδηγίας, πριν από την έναρξη ισχύος της και πριν από την ταχθείσα για τη μεταφορά της στο εθνικό δίκαιο προθεσμία, στο πλαίσιο αγωγής η οποία ασκήθηκε επίσης πριν την ως άνω τελευταία ημερομηνία:

   α) τάσσει τριετή προθεσμία παραγραφής του δικαιώματος αποζημιώσεως βάσει εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης,

   β) ορίζει ότι ο υπολογισμός της τριετούς αυτής προθεσμίας αρχίζει από την ημερομηνία κατά την οποία ο ζημιωθείς έλαβε γνώση του δικαιώματός του, ακόμη και αν δεν γνώριζε την ταυτότητα του υπαιτίου και την ακριβή έκταση της ζημίας, και

   γ) δεν περιέχει κανόνα δυνάμει του οποίου να επιβάλλεται ή να επιτρέπεται η αναστολή ή η διακοπή της ως άνω παραγραφής λόγω του γεγονότος και μόνον ότι η αρχή προστασίας του ανταγωνισμού έλαβε μέτρα στο πλαίσιο έρευνας ή διαδικασίας σχετικά με παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού στην οποία αναφέρεται η αγωγή αποζημιώσεως;

3) Έχουν το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, καθώς και οι λοιπές διατάξεις της οδηγίας αυτής ή οι ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια ότι προσκρούει σε αυτά διάταξη του εθνικού δικαίου όπως το άρθρο 623 του πορτογαλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, το οποίο, εφαρμοζόμενο επί πραγματικών περιστατικών που έλαβαν χώρα πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας και πριν από την ταχθείσα για τη μεταφορά της στο εθνικό δίκαιο προθεσμία, στο πλαίσιο αγωγής η οποία ασκήθηκε επίσης πριν από την ως άνω τελευταία ημερομηνία:

   α) προβλέπει ότι καταδίκη με απρόσβλητη απόφαση στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας λόγω παραβάσεως δεν παράγει αποτελέσματα επί διαδικασίας ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων που αφορά έννομες σχέσεις οι οποίες εξαρτώνται από τη διάπραξη της παραβάσεως, ή (ανάλογα με την ερμηνεία που θα γίνει δεκτή),

β) ορίζει ότι η ως άνω καταδίκη με απρόσβλητη απόφαση στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας λόγω παραβάσεως συνιστά, έναντι τρίτων, απλώς και μόνο μαχητό τεκμήριο ως προς τη συνδρομή των πραγματικών και νομικών προϋποθέσεων για την επιβολή κυρώσεως, σε κάθε πολιτική δίκη που αφορά έννομες σχέσεις οι οποίες εξαρτώνται από τη διάπραξη της παραβάσεως;

4) Έχουν το άρθρο 9, παράγραφος 1, το άρθρο 10, παράγραφοι 2, 3 και 4 της οδηγίας 2014/104, ή το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ ή τυχόν άλλη διάταξη του πρωτογενούς ή παραγώγου δικαίου, το νομολογιακό προηγούμενο ή οι ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης την έννοια ότι προσκρούει σε αυτά η εφαρμογή κανόνων του εθνικού δικαίου όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του πορτογαλικού αστικού κώδικα και το άρθρο 623 του πορτογαλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, οι οποίοι, εφαρμοζόμενοι επί πραγματικών περιστατικών που έλαβαν χώρα πριν από τη δημοσίευση, την έναρξη ισχύος και την ταχθείσα προθεσμία για τη μεταφορά της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο, στο πλαίσιο αγωγής η οποία ασκήθηκε επίσης πριν από την ως άνω τελευταία ημερομηνία, δεν λαμβάνουν υπόψη το γράμμα και τον σκοπό της οδηγίας και δεν τείνουν προς την επίτευξη του επιδιωκόμενου με αυτήν αποτελέσματος;

5) Επικουρικώς, και μόνον εφόσον το Δικαστήριο απαντήσει καταφατικά σε οποιοδήποτε από τα ανωτέρω ερωτήματα, έχουν το άρθρο 22 της οδηγίας 2014/104, καθώς και οι λοιπές διατάξεις της οδηγίας αυτής ή οι ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια ότι προσκρούει σε αυτά η εν προκειμένω εφαρμογή από το εθνικό δικαστήριο του άρθρου 498, παράγραφος 1, του πορτογαλικού αστικού κώδικα ή του άρθρου 623 του πορτογαλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας υπό την ισχύουσα διατύπωσή τους, αλλά ερμηνευόμενα και εφαρμοζόμενα κατά τρόπο που συνάδει με τις διατάξεις του άρθρου 10 της οδηγίας;

6) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πέμπτο ερώτημα, δύναται ιδιώτης να επικαλεστεί το άρθρο 22 της οδηγίας 2014/104 έναντι άλλου ιδιώτη ενώπιον εθνικού δικαστηρίου στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως για ζημίες που υπέστη συνεπεία παραβιάσεως του δικαίου του ανταγωνισμού;

31. Γραπτές παρατηρήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως ενώπιον του Δικαστηρίου κατέθεσαν η Cogeco, η Sport TV, η Controlinveste και η NOS ως διάδικοι στην κύρια δίκη, όπως επίσης και η Πορτογαλική Δημοκρατία, η Ιταλική Δημοκρατία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Πλην της Controlinveste και της Ιταλίας, οι ίδιοι μετέχοντες στη διαδικασία παρέστησαν και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 15ης Νοεμβρίου 2018.

V. Παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

32. Όπως παρατηρεί το ίδιο το αιτούν δικαστήριο, η διαφορά της κύριας δίκης παρουσιάζει δύο ιδιαιτερότητες:

– Πρώτον, τα πραγματικά περιστατικά της εξεταζόμενης υποθέσεως έλαβαν χώρα πριν από την έκδοση και την έναρξη ισχύος της οδηγίας 2014/104, ενώ και η αγωγή αποζημιώσεως της Cogeco ασκήθηκε σε χρονικό σημείο μεταγενέστερο μεν της ενάρξεως ισχύος της εν λόγω οδηγίας αλλά προγενέστερο της λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της.

– Δεύτερον, η εθνική αρχή ανταγωνισμού της Πορτογαλίας δεν μπόρεσε να πείσει τα εθνικά δικαστήρια που έχουν επιληφθεί μέχρι σήμερα της υποθέσεως να δεχθούν την άποψή της ότι ο καθορισμός τιμών από τη Sport TV παραβίαζε, εκτός από την εθνική απαγόρευση καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως, και την αντίστοιχη απαγόρευση του δικαίου της Ένωσης που προβλέπει το άρθρο 102 ΣΛΕΕ.

33. Υπό τις συνθήκες αυτές, ανακύπτει εκ πρώτης όψεως το ερώτημα μήπως η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι εν όλω ή εν μέρει απαράδεκτη ως αλυσιτελής.

34. Εντούτοις, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως που αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελείς[18]. Επιπλέον, το Δικαστήριο κρίνει αλυσιτελή τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί μόνον σε όλως εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν η αλυσιτέλεια είναι πρόδηλη[19].

35. Εν προκειμένω, όμως, είναι βέβαιον ότι δεν συντρέχει τέτοια περίπτωση. Ούτε είναι πρόδηλο ότι η οδηγία 2014/104 δεν έχει εφαρμογή, ούτε είναι αναμφίβολο ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν μπορεί να εφαρμοσθεί στην υπό κρίση υπόθεση.

36. Όσον αφορά, πρώτον, την οδηγία 2014/104, από την ανάγνωση του άρθρου της 22, παράγραφος 2, προκύπτει ότι τουλάχιστον ορισμένες από τις διατάξεις της μπορούν να εφαρμοστούν επί αγωγών, όπως η επίμαχη αγωγή της Cogeco, οι οποίες ασκήθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων κατά το διάστημα μεταξύ της ενάρξεως ισχύος της οδηγίας και της λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της και οι οποίες έχουν ως αντικείμενο παρελθόντα πραγματικά περιστατικά. Το εάν τα επίμαχα εν προκειμένω άρθρα 9 και 10 της οδηγίας 2014/104 μπορούν να εφαρμοσθούν σε μια υπόθεση όπως η υπό κρίση δεν αποτελεί ζήτημα του παραδεκτού της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, αλλά ζήτημα ουσίας, στο οποίο μπορεί να δοθεί απάντηση μόνο μετά από ενδελεχή εξέταση των εν λόγω διατάξεων της οδηγίας[20].

37. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί, υπό το πρίσμα του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, ότι οι διατάξεις της συγκεκριμένης οδηγίας είναι *προδήλως* αλυσιτελείς για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

38. Δεύτερον, όσον αφορά το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão (δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας), ως όργανο ελέγχου των αποφάσεων της εθνικής αρχής ανταγωνισμού, αποφάνθηκε ρητώς στην υπό κρίση υπόθεση ότι η εν λόγω διάταξη του δικαίου της Ένωσης «δεν τυγχάνει εφαρμογής» επί της συμπεριφοράς της Sport TV, εκτίμηση που επιβεβαίωσε κατόπιν σε δεύτερο βαθμό το Tribunal da Relação de Lisboa (εφετείο Λισσαβώνας).

39. Εντούτοις, από μόνης της μια τέτοια δικαστική απόφαση δεν θα πρέπει να οδηγήσει στο βεβιασμένο συμπέρασμα ότι η υπό κρίση υπόθεση δεν έχει *προδήλως* καμία σχέση με το δίκαιο της Ένωσης, πρωτογενές ή παράγωγο, και, συνεπώς, ότι τα σχετικά με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ ερωτήματα δεν μπορούν εξ ορισμού να είναι λυσιτελή.

40. Από τη μία πλευρά, υφίστανται σοβαρές αμφιβολίες, υπό το πρίσμα της νομολογίας του Δικαστηρίου[21], ως προς το κατά πόσον τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία να διαπιστώνουν δεσμευτικά ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ «δεν τυγχάνει εφαρμογής» σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, όπως, για παράδειγμα, εν προκειμένω στη συμπεριφορά της Sport TV.

18 Αποφάσεις της 7ης Σεπτεμβρίου 1999, Beck και Bergdorf (C-355/97, ECLI:EU:C:1999:391, σκέψη 22), της 23ης Ιανουαρίου 2018, F. Hoffmann-La Roche κ.λπ. (C-179/16, EU:C:2018:25, σκέψη 45), της 29ης Μαΐου 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen κ.λπ. (C-426/16, EU:C:2018:335, σκέψη 31), και της 25ης Ιουλίου 2018, Confédération paysanne κ.λπ. (C-528/16, EU:C:2018:583, σκέψη 73).

19 Από την παρατεθείσα στην υποσημείωση 18 πάγια νομολογία συνάγεται ότι το Δικαστήριο δύναται να αρνηθεί να αποφανθεί επί αιτήσεως που έχει υποβάλει εθνικό δικαστήριο μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί.

20 Βλ., σχετικά, παρατηρήσεις μου επί του πρώτου και του έκτου ερωτήματος (σημεία 65 έως 71 των παρουσών προτάσεων).

21 Απόφαση της 3ης Μαΐου 2011, Tele 2 Polska (C-375/09, EU:C:2011:270, ιδίως σκέψεις 21 έως 30).

41. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέχει το αιτούν δικαστήριο, η ισχύουσα στην Πορτογαλία εθνική νομοθεσία, και συγκεκριμένα το άρθρο 623 του CPC, έπρεπε να ερμηνεύεται, κατά τον χρόνο ασκήσεως της προσφυγής από την Cogeco, υπό την έννοια ότι η διαπίστωση παραβάσεως των κανόνων του ανταγωνισμού σε μια απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού αποτελούσε στην καλύτερη περίπτωση μαχητό τεκμήριο για τους σκοπούς της αστικής δίκης αποζημιώσεως. Λαμβανομένου υπόψη αυτού του νομικού καθεστώτος, δεν θα υφίστατο βάσει του εθνικού δικαίου κανένα ανυπέρβλητο εμπόδιο προκειμένου το αιτούν δικαστήριο να κρίνει εφαρμοστέο το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, κατά παρέκκλιση από την εκτίμηση που διατύπωσε άλλο δικαστήριο στο πλαίσιο της προηγηθείσας διαδικασίας ανταγωνισμού.

42. Στο πλαίσιο αυτό, τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν την αποδεικτική αξία των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού είναι απολύτως εύλογα. Πράγματι, με τα ερωτήματα αυτά το αιτούν δικαστήριο θέλει κατ' ουσίαν να βεβαιωθεί ότι το δίκαιο της Ένωσης, και δη το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, *δεν το εμποδίζει να παρεκκλίνει* από τη νομική εκτίμηση περί μη εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, στην οποία προέβη άλλο δικαστήριο που αποφάνθηκε προηγουμένως επί αποφάσεως εθνικής αρχής ανταγωνισμού, και να *εφαρμόσει* την εν λόγω διάταξη του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης. Πρόκειται για ένα ερώτημα το οποίο εμπίπτει αμιγώς στο πεδίο του δικαίου της Ένωσης, στο οποίο καλείται να απαντήσει το Δικαστήριο και από το οποίο μπορεί να εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό η τύχη της αγωγής της Cogeco στη διαφορά της κύριας δίκης.

43. Εν κατακλείδι, δεν συντρέχει λόγος να αμφισβητηθεί εν όλω ή εν μέρει η λυσιτέλεια των σχετικών με το δίκαιο της Ένωσης ερωτημάτων που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο και, τελικά, το παραδεκτό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

VI. Εκτίμηση επί της ουσίας των προδικαστικών ερωτημάτων

44. Κατά πάγια νομολογία, το δίκαιο της Ένωσης επιβάλλει στον εθνικό δικαστή, ακόμα και στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών, να διασφαλίζει την έννομη προστασία που αντλούν οι ιδιώτες από τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και να εγγυάται την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων αυτών[22]. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως του Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (πρωτοδικείο Λισσαβώνας) χαρακτηρίζεται σαφώς από τη βούληση να ανταποκριθεί στην ανωτέρω υποχρέωση που απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης.

45. Με τα συνολικά έξι ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί κατ' ουσίαν να πληροφορηθεί ποιες απαιτήσεις απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης για μια αστική δίκη μεταξύ ιδιωτών, στην οποία ανακύπτουν ζητήματα σχετικά με την παραγραφή των αξιώσεων αποζημιώσεως για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού και σχετικά με την απόδειξη των εν λόγω παραβάσεων. Προς τούτο, το αιτούν δικαστήριο στηρίζεται κυρίως στην οδηγία 2014/104 και ιδίως στα άρθρα της 9, 10 και 22. Δεν περιορίζεται, ωστόσο, μόνο σε αυτές τις διατάξεις του παράγωγου δικαίου, αλλά αντιθέτως λαμβάνει ρητώς υπόψη τις «ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» και, τελικά, το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης. Επισημαίνεται ότι στο πρωτογενές δίκαιο καθιερώνεται η απαγόρευση της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως (άρθρο 102 ΣΛΕΕ), η οποία έχει ιδιαίτερη σημασία για την παρούσα υπόθεση. Προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο[23], τα ερωτήματα σχετικά με τις «ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι εστιάζονται στο άρθρο 102 ΣΛΕΕ και στην αρχή της αποτελεσματικότητας.

22 Αποφάσεις της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψη 29), και της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 37)· στο ίδιο πνεύμα, βλ. αποφάσεις της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 111), και της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψη 89).

23 Η ανάγκη να παρέχεται στα εθνικά δικαστήρια χρήσιμη καθοδήγηση σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και, εφόσον κριθεί αναγκαίο, να αναδιατυπώνονται τα προδικαστικά ερωτήματα για τον σκοπό αυτό, αναγνωρίζεται κατά πάγια νομολογία· βλ., αντί πολλών άλλων, απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 34).

Α. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και της οδηγίας 2014/104

46. Σε κάθε ένα από τα έξι προδικαστικά ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται με κατ' ουσίαν παρεμφερή διατύπωση στην οδηγία 2014/104, στις «ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» ή και στα δύο. Στο πλαίσιο αυτό είναι σκόπιμο να εξεταστούν προκαταρκτικά όλες οι ενδεχόμενες αμφιβολίες σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και της οδηγίας.

1. Η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ

47. Ratione temporis, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ –ή το ταυτόσημο άρθρο 82 ΕΚ για το διάστημα πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβώνας– εφαρμόζεται άνευ ετέρου στα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης.

48. Αμφιβολίες ενδέχεται να προκληθούν, ωστόσο, ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής ratione materiae του άρθρου 102 ΣΛΕΕ στη διαφορά της κύριας δίκης, λαμβανομένων υπόψη των αποφάσεων που προηγήθηκαν από τα δύο πορτογαλικά δικαστήρια, τα οποία στη συγκεκριμένη υπόθεση κλήθηκαν να αποφανθούν επί της νομιμότητας της αποφάσεως της εθνικής αρχής ανταγωνισμού σχετικά με τη συμπεριφορά της Sport TV. Όπως επισημάνθηκε ήδη, το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão (δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας) παρεξέκλινε από την εκτίμηση της Autoridade da Concorrência και αποφάνθηκε ρητώς ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ «δεν τυγχάνει εφαρμογής» στη συμπεριφορά της Sport TV, διαπίστωση που δεν αμφισβητήθηκε στη μετέπειτα κατ' έφεση διαδικασία ενώπιον του Tribunal da Relação de Lisboa (εφετείου Λισσαβώνας).

49. Ωστόσο, το γεγονός ότι άλλα εθνικά δικαστήρια κατέληξαν με αποφάσεις τους στη διαπίστωση αυτή δεν σημαίνει ότι το αιτούν δικαστήριο δεσμεύεται να μην εφαρμόσει το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δικαστήριο στη δίκη αποζημιώσεως. Και τούτο διότι, στο πλαίσιο του αποκεντρωμένου συστήματος εφαρμογής του περί συμπράξεων δικαίου της Ένωσης, δεν μπορεί να παρασχεθεί σε καμία εθνική αρχή η εξουσία να διαπιστώνει, με δεσμευτική ισχύ έναντι των άλλων εθνικών αρχών ή ακόμη και έναντι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι δεν χωρεί εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, ή να αποφαίνεται ότι δεν υφίσταται καταχρηστική πρακτική κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως.

50. Όσον αφορά τις εξουσίες των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, το Δικαστήριο οριοθέτησε πριν μερικά χρόνια τις εξουσίες αυτές βάσει του άρθρου 5 του κανονισμού 1/2003 στην απόφαση Tele 2 Polska[24]. Η διάταξη αυτή περιορίζει τις εξουσίες των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, σε περιπτώσεις που δεν υπάρχουν ενδείξεις παραβάσεως του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, στο να αποφαίνονται ότι δεν συντρέχει λόγος δράσης από μέρους τους. Επομένως, η εν λόγω διάταξη απαγορεύει στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού να προβαίνουν στην προδήλως μείζονα διαπίστωση ότι δεν συντρέχει παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

51. Το ίδιο πρέπει να ισχύει όταν τα εθνικά δικαστήρια που επιλαμβάνονται ενδίκου βοηθήματος, όπως εν προκειμένω, καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι δεν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση παραβάσεως του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, παρά την αντίθετη απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση δεν μπορούν να κηρύξουν άνευ ετέρου ανεφάρμοστο το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, ούτε να διαπιστώσουν δεσμευτική ισχύ για άλλες διαδικασίες ότι δεν συντρέχει παράβαση της εν λόγω διατάξεως. Εξάλλου, η αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων[25] να εφαρμόζουν τα άρθρα 101 και 102 της ΣΛΕΕ, η οποία επιβεβαιώθηκε εκ νέου με το άρθρο 6 του κανονισμού 1/2003, δεν μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικό συμπέρασμα. Στο μέτρο που τα εν λόγω

24 Απόφαση της 3ης Μαΐου 2011, Tele 2 Polska (C-375/09, EU:C:2011:270, ιδίως σκέψεις 21 έως 30).

25 Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα J. Mazák στην υπόθεση Tele 2 Polska (C-375/09, EU:C:2010:743, σημείο 32).

δικαστήρια δεν ενεργούν ως αρχές ανταγωνισμού υπό την έννοια του άρθρου 5 του κανονισμού 1/2003, μπορούν να επανεξετάσουν την απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 5 του κανονισμού 1/2003. Ανεξάρτητα από τις εξουσίες ελέγχου που διαθέτουν βάσει του εθνικού δικαίου, σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει εν πάση περιπτώσει να αποκλειστεί ότι η απόφασή τους θα περιορίσει την εξουσία άλλου δικαστηρίου, για παράδειγμα στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως, σύμφωνα με το άρθρο 6 του κανονισμού 1/2013.

52. Ο περιορισμός των εξουσιών των εθνικών αρχών από το άρθρο 5 του κανονισμού 1/2003 πρέπει να διασφαλίζει, σε τελική ανάλυση, ότι σε ένα αποκεντρωμένο σύστημα επιβολής των κανόνων του ανταγωνισμού, μια αρμόδια εθνική αρχή δεν δεσμεύει άλλες, επίσης αρμόδιες, αρχές. Ειδικότερα, πρέπει να καθίσταται δυνατή για τα θύματα των παραβάσεων της νομοθεσίας περί συμπράξεων η μέσω αστικής διαδικασίας διεκδίκηση αποζημιώσεως για τυχόν ζημία που υπέστησαν όχι μόνο στο πλαίσιο τον αποκαλούμενων «follow-on actions» (δηλαδή με αγωγές μετά τη διοικητική διαπίστωση της παραβάσεως των κανόνων του ανταγωνισμού), αλλά και στο πλαίσιο των αποκαλούμενων «stand-alone actions» (δηλαδή με αγωγές οι οποίες ασκούνται ανεξάρτητα από τυχόν διοικητική διαπίστωση της παραβάσεως) [26]. Ο στόχος αυτός πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη στο πλαίσιο του άρθρου 6 του κανονισμού 1/2003.

53. Επομένως, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, να προβεί αυτόνομα στις αναγκαίες διαπιστώσεις ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής ratione materiae του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και, ιδίως, ως προς την το εάν η εμπορική συμπεριφορά της Sport TV ήταν ικανή να επηρεάσει αισθητά το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών [27], χωρίς το εν λόγω δικαστήριο να δεσμεύεται συναφώς από την προηγούμενη διαπίστωση περί μη εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ στην οποία κατέληξαν άλλα εθνικά δικαστήρια που επιλήφθηκαν της υποθέσεως.

2. Η δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 2014/104

54. Όσον αφορά την οδηγία 2014/104, εκτός από τη ratione materiae εφαρμογή της, αμφισβητείται κυρίως η ratione temporis εφαρμογή της στη διαφορά της κύριας δίκης.

α) Ratione materiae πεδίο εφαρμογής της οδηγίας

55. Το ratione materiae πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/104 καθορίζεται από το άρθρο 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 2.

56. Σύμφωνα με το άρθρο της 1, παράγραφος 1, η οδηγία έχει ως αντικείμενο παραβάσεις του δικαίου ανταγωνισμού από επιχειρήσεις ή από ενώσεις επιχειρήσεων και περιέχει ρυθμίσεις που διασφαλίζουν την πραγματική αποζημίωση οιουδήποτε υπέστη ζημία που προκλήθηκε από τέτοιες παραβάσεις.

57. Εξάλλου, το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας διευκρινίζει περαιτέρω ότι η έννοια της «παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού» καλύπτει παραβάσεις των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού. Εντούτοις, σύμφωνα με το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας, ως «εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού» νοούνται μόνον οι διατάξεις του εθνικού δικαίου οι οποίες εφαρμόζονται στην ίδια υπόθεση και παράλληλα με το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού.

58. Από τον συνδυασμό του άρθρου 1, παράγραφος 1, με το άρθρο 2, σημεία 1 και 3, προκύπτει ότι το ratione materiae πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/104 περιορίζεται στις διαφορές που αφορούν αξιώσεις αποζημιώσεως, οι οποίες, σε κάθε περίπτωση, απορρέουν επίσης από παραβάσεις των κανόνων της Ένωσης περί συμπράξεων. Αντιθέτως, οι αξιώσεις που στηρίζονται αποκλειστικά σε

26 Βλ., επ' αυτού, επίσης την πρώτη περίοδο της αιτιολογικής σκέψεως 13 της οδηγίας 2014/104, κατά την οποία το δικαίωμα αποζημιώσεως είναι ανεξάρτητο από την προηγούμενη διαπίστωση της παραβάσεως από μια αρχή ανταγωνισμού.

27 Πρβλ., αντί πολλών, απόφαση της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψεις 40 έως 42).

παραβάσεις του εθνικού δικαίου ανταγωνισμού δεν εμπίπτουν στο ratione materiae πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Τούτο εξηγείται βάσει του σκοπού της οδηγίας, ο οποίος, σύμφωνα με το άρθρο της 1, συνίσταται στη διασφάλιση ισοδύναμης προστασίας για όλους στην εσωτερική αγορά[28]. Ωστόσο, επαρκή σχέση με την εσωτερική αγορά παρουσιάζουν μόνον οι περιπτώσεις στις οποίες πληρούται η «ρήτρα διασυνοριακότητας» του άρθρου 101 ΣΛΕΕ ή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, στις οποίες δηλαδή, τουλάχιστον δυνητικά, μπορεί να υποτεθεί ότι υφίσταται αισθητός επηρεασμός του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών.

59. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω[29], το αιτούν δικαστήριο ουδόλως κωλύεται να εφαρμόσει το άρθρο 102 ΣΛΕΕ στη διαφορά της κύριας δίκης, επειδή το Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão (δικαστήριο για ζητήματα ανταγωνισμού, ρύθμισης και εποπτείας) έκρινε προηγουμένως στην ίδια υπόθεση ότι η εν λόγω διάταξη «δεν τυγχάνει εφαρμογής». Αντιθέτως, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προβεί αυτόνομα στις αναγκαίες διαπιστώσεις ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής ratione materiae του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και, ταυτοχρόνως, στις διαπιστώσεις που αφορούν τη δυνατότητα εφαρμογής ratione materiae της οδηγίας 2014/104.

β) Ratione temporis πεδίο εφαρμογής των άρθρων 9 και 10 της οδηγίας

60. Το ratione temporis πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/104 περιορίζεται από το άρθρο της 22, υπό την έννοια ότι τίθεται γενική απαγόρευση αναδρομικής εφαρμογής των ουσιαστικών διατάξεων που θεσπίζονται για την εφαρμογή της οδηγίας (βλ., σχετικά, άρθρο 22, παράγραφος 1, της οδηγίας). Οποιεσδήποτε άλλες εθνικές διατάξεις μεταφοράς της οδηγίας, ήτοι οι δικονομικές διατάξεις, εφαρμόζονται μεν σε πραγματικά περιστατικά που ανάγονται σε χρόνο πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας, αλλά μόνο στο πλαίσιο αγωγών οι οποίες επίσης ασκήθηκαν μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας.

61. Ωστόσο, οι επίμαχες διατάξεις του άρθρου 9, παράγραφος 1, και του άρθρου 10, της οδηγίας 2014/104 δεν είναι αμιγώς δικονομικές διατάξεις.

62. Αφενός, η αποδεικτική αξία που, σύμφωνα το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας, πρέπει να αποδοθεί στις αποφάσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού που αφορούν τη διαπίστωση των παραβάσεων των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ αποτελεί ζήτημα του ουσιαστικού δικαίου.

63. Αφετέρου, σε κάθε περίπτωση η πορτογαλική νομοθεσία κατέτασσε κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα την προθεσμία παραγραφής στην οποία αναφέρεται το άρθρο 10 της οδηγίας στο ουσιαστικό δίκαιο, σύμφωνα με τα στοιχεία που προσκόμισαν οι μετέχοντες στη διαδικασία και τα οποία δεν αμφισβητήθηκαν. Ελλείψει εναρμονίσεως όσον αφορά το ζήτημα της παραγραφής των αξιώσεων αποζημιώσεως δεν είχε εναρμονιστεί, η πορτογαλική έννομη τάξη είχε την ευχέρεια να το κατατάξει στο ουσιαστικό δίκαιο[30]. Η εξέταση του κατά πόσον αμφισβητείται η εν λόγω κατάταξη υπό το πρίσμα του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, λόγω της πραγματοποιηθείσας εν τω μεταξύ μεταφοράς της οδηγίας[31], παρέλκει εν τέλει, όπως ορθώς τόνισαν αρκετοί μετέχοντες στην επ' ακροατηρίου συζήτηση, δεδομένου ότι τέτοιες εθνικές διατάξεις μεταφοράς δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να «αναβιώσουν» αξιώσεις που έχουν ήδη παραγραφεί σύμφωνα με το προγενέστερο νομικό καθεστώς.

28 Βλ. επίσης, υπό την έννοια αυτή, αιτιολογικές σκέψεις 9 και 10 της οδηγίας 2014/104.

29 Πρβλ. σημεία 47 έως 53 των παρουσών προτάσεων.

30 Στο ίδιο πνεύμα, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, βλ. απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2017, M.A.S. και M.B. (C-42/17, EU:C:2017:936, σκέψεις 44 και 45).

31 Βλ. σημείο 20 και υποσημείωση 6 των παρουσών προτάσεων.

64. Συνεπώς, από το άρθρο 22, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 συνάγεται ότι ούτε το άρθρο 9 ούτε το άρθρο 10 της εν λόγω οδηγίας μπορούν να τύχουν εφαρμογής σε αγωγή όπως αυτή που εκκρεμεί στο πλαίσιο της κύριας δίκης, η οποία ασκήθηκε μεν μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας, αφορά όμως πραγματικά περιστατικά που ανάγονται σε χρόνο πριν από την έκδοση και την έναρξη ισχύος της οδηγίας [32]. Εξάλλου, το άρθρο 22, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 δεν αντιτίθεται, εν πάση περιπτώσει, σε διάταξη σχετικά με την εφαρμογή ratione temporis των διατάξεων μεταφοράς, σύμφωνα με την οποία οι δικονομικές διατάξεις του επίμαχου νόμου δεν εφαρμόζονται επί αγωγών που ασκήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του [33].

Β. Αποτελέσματα των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών (πρώτο και έκτο προδικαστικό ερώτημα)

65. Με το πρώτο του ερώτημα και με το έκτο ερώτημα που υποβάλλεται επικουρικώς, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν, αφενός, η οδηγία 2014/104 και, αφετέρου, οι «ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ήτοι, ειδικότερα, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, παράγουν άμεσο αποτέλεσμα μεταξύ ατόμων (μεταξύ «ιδιωτών»). Ενδείκνυται η από κοινού εξέταση των δύο ερωτημάτων.

66. Όσον αφορά το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, αποτελεί παγία νομολογία ότι η απαγόρευση της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως, που κατοχυρώνεται στη διάταξη αυτή του πρωτογενούς δικαίου, παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και γεννά, υπέρ των πολιτών, δικαιώματα τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προασπίζουν [34].

67. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τις διατάξεις της οδηγίας 2014/104 σε μια υπόθεση όπως η επίδικη.

68. Είναι αληθές ότι και οι οδηγίες μπορούν να παράγουν άμεσο αποτέλεσμα, όταν, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, η προθεσμία μεταφοράς τους στο εσωτερικό δίκαιο έχει παρέλθει και, επιπλέον, οι επίμαχες διατάξεις της οδηγίας είναι, από άποψη περιεχομένου, απαλλαγμένες αιρέσεων και αρκούντως ακριβείς [35]. Ωστόσο, κατά πάγια νομολογία, μια οδηγία δεν μπορεί καθεαυτή να γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και επομένως δεν χωρεί επίκλησή της έναντι αυτού [36].

69. Εξάλλου, στην οδηγία 2014/104, δεν μπορεί να αναγνωριστεί το καλούμενο «effet d'exclusion» [37], υπό την έννοια ότι οι εθνικές διατάξεις που αντιβαίνουν στην οδηγία, όπως τα άρθρα 498 του CC και 623 του CPC, δεν πρέπει εφαρμοστούν σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών. Προσφάτως, το Δικαστήριο απέρριψε κατηγορηματικά τη θεωρία του «effet d'exclusion» και απεφάνθη ότι ένα εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να υποχρεωθεί, αποκλειστικώς βάσει του δικαίου της Ένωσης, να αφήσει ανεφάρμοστες, σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών, τυχόν διατάξεις του εθνικού δικαίου που αντιβαίνουν σε οδηγία [38].

32 Βλ., υπ' αυτό το πνεύμα, απόφαση της 3ης Μαρτίου 1994, Vaneetveld (C-316/93, EU:C:1994:82, σκέψεις 16 έως 18).

33 Βλ. σημείο 20 των παρουσών προτάσεων.

34 Αποφάσεις της 30ής Ιανουαρίου 1974, BRT/SABAM (127/73, EU:C:1974:6, σκέψη 16), της 18ης Μαρτίου 1997, Guérin automobiles κατά Επιτροπής (C-282/95 P, EU:C:1997:159, σκέψη 39), της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψη 23), της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2016:461, σκέψη 39), και της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψη 20)· στο ίδιο πνεύμα και η πρώτη περίοδος της αιτιολογικής σκέψεως 3 της οδηγίας 2014/104.

35 Βλ., ιδίως, απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1982, Becker (8/81, EU:C:1982:7, σκέψη 25)· βλ., επίσης, αποφάσεις της 24ης Ιανουαρίου 2012, Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 33), και της 25ης Ιουλίου 2018, Alheto (C-585/16, EU:C:2018:584, σκέψη 98).

36 Αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1986, Marshall (152/84, EU:C:1986:84, σκέψη 48), της 14ης Ιουλίου 1994, Faccini Dori (C-91/92, EU:C:1994:292, σκέψη 20), και της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 42).

37 Αναφορικά με το «effet d'exclusion», βλ., ιδίως, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger στην υπόθεση Linster (C-287/98, EU:C:2000:3, ιδίως σημεία 57 και 67 έως 89).

38 Απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, ιδίως σκέψη 49).

70. Σημειωτέον ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, μια οδηγία δύσκολα μπορεί να εφαρμοστεί εκτός του ratione temporis πεδίου εφαρμογής της. Δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε [39], τα άρθρα 9 και 10 της οδηγίας 2014/104 δεν έχουν εφαρμογή ratione temporis στα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης, τα μέρη δεν μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τις εν λόγω διατάξεις της οδηγίας.

71. Σε απάντηση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, πρέπει συνεπώς να γίνει δεκτό ότι:

Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Αντιθέτως, τα άρθρα 9 και 10 της οδηγίας 2014/104 δεν τυγχάνουν άμεσης εφαρμογής σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών, στο πλαίσιο της οποίας η αγωγή ασκήθηκε πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας και αφορά πραγματικά περιστατικά που ανάγονται σε χρόνο πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας.

Γ. Παραγραφή των αξιώσεων αποζημιώσεως για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα)

72. Το δεύτερο ερώτημα αφορά την παραγραφή των αξιώσεων αποζημιώσεως σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, αφενός, η οδηγία 2014/104 και, αφετέρου, οι «ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» αντιτίθενται σε ρύθμιση περί παραγραφής, όπως η πορτογαλική του άρθρου 498, παράγραφος 1, του CC, κατά την οποία η προθεσμία παραγραφής για αγωγές αποζημιώσεως βάσει εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης είναι τριετής, με αφετηρία την απλή γνώση από τον ζημιωθέντα της υπάρξεως ζημίας και χωρίς τη δυνατότητα αναστολής ή διακοπής της κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας που εκκρεμεί ενώπιον της εθνική αρχής ανταγωνισμού.

73. Δεδομένου ότι η υπό κρίση υπόθεση, όπως επισημάνθηκε ήδη, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής ratione temporis της οδηγίας 2014/104 και, ειδικότερα, στο άρθρο 10 αυτής, μια ρύθμιση περί παραγραφής όπως αυτή του άρθρου 498, παράγραφος 1, του CC μπορεί να αξιολογηθεί στη διαφορά της κύριας δίκης μόνον υπό το πρίσμα των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης, όχι όμως υπό το πρίσμα της οδηγίας.

74. Όσον αφορά τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να επισημανθεί ότι οι αρχές ανταγωνισμού και τα δικαστήρια των κρατών μελών οφείλουν να εφαρμόζουν τα άρθρα 101 ΣΛΕΕ και 102 ΣΛΕΕ και να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή των εν λόγω άρθρων προς το γενικό συμφέρον, όταν τα πραγματικά περιστατικά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης [40]. Συνεπώς, αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά της Sport TV ήταν ικανή να επηρεάσει αισθητά τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών, θα πρέπει να εφαρμόσει στη διαφορά της κύριας δίκης το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και να διασφαλίσει ότι το δικαίωμα των ζημιωθέντων σε αποζημίωση λόγω καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως [41] μπορεί να ασκηθεί με αποτελεσματικό τρόπο.

39 Πρβλ. σημεία 60 έως 64 των παρουσών προτάσεων.

40 Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2011, Pfleiderer (C-360/09, EU:C:2011:389, σκέψη 19).

41 Για το δικαίωμα αποζημιώσεως, βλ. αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψεις 60 και 61), της 6ης Ιουνίου 2013, Donau Chemie κ.λπ. (C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψη 21), και της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψεις 21 έως 23), οι οποίες αφορούν την παρόμοια προβληματική σε σχέση με τη συναφή διάταξη του άρθρου 101 ΣΛΕΕ (πρώην 81 ΕΚ).

75. Εφόσον η εναρμόνιση που επιτεύχθηκε με την οδηγία 2014/104 δεν εφαρμόζεται ακόμη, η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος αποζημιώσεως εξακολουθεί να διέπεται από την εσωτερική έννομη τάξη του οικείου κράτους μέλους, τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας [42].

76. Δεδομένου ότι η ρύθμιση περί παραγραφής του άρθρου 498 του CC, σύμφωνα με τα συγκλίνοντα στοιχεία που προσκόμισαν οι διάδικοι, εφαρμόζεται εξίσου στις αξιώσεις αποζημιώσεως που θεμελιώνονται στο δίκαιο της Ένωσης και σε αυτές που θεμελιώνονται στο εθνικό δίκαιο, δεν στοιχειοθετείται εν προκειμένω παραβίαση της αρχής της ισοδυναμίας.

77. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να διερευνηθεί περαιτέρω το κατά πόσον η εν λόγω ρύθμιση περί παραγραφής συνάδει με την αρχή της αποτελεσματικότητας, η οποία ορίζει ότι οι εθνικές διατάξεις δεν πρέπει να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων τα οποία απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης [43].

78. Το γεγονός και μόνον ότι δυνάμει εθνικής διατάξεως όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του CC, οι αξιώσεις αποζημιώσεως βάσει εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης υπόκεινται σε τριετή παραγραφή, δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά παραβίαση της αρχής της αποτελεσματικότητας. Και τούτο διότι τα τρία έτη συνιστούν επαρκές χρονικό διάστημα για τους τυχόν ζημιωθέντες, προκειμένου να ασκήσουν ενώπιον εθνικού πολιτικού δικαστηρίου τα απορρέοντα από το δίκαιο της Ένωσης δικαιώματά τους για αποζημίωση.

79. Είναι αληθές ότι το άρθρο 10, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/104 θέσπισε εν τω μεταξύ, όσον αφορά τις αξιώσεις αποζημιώσεως για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων, μεγαλύτερη προθεσμία παραγραφής, διάρκειας τουλάχιστον πέντε ετών. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η συντομότερη προθεσμία παραγραφής που ίσχυε μέχρι πρότινος στο εθνικό δίκαιο καθιστούσε a priori αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση αξιώσεων αποζημιώσεως για παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού του δικαίου της Ένωσης.

80. Με την εναρμονισμένη προθεσμία παραγραφής διάρκειας τουλάχιστον πέντε ετών η οποία προβλέπεται πλέον στο άρθρο 10, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/104, ο νομοθέτης της Ένωσης πραγματοποίησε ένα βήμα προς την ενίσχυση της προστασίας των ζημιωθέντων από παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων. Η συγκεκριμένη διάταξη της οδηγίας δεν πρέπει να νοηθεί ως απλή κωδικοποίηση των όσων απέρρεαν ήδη μέχρι σήμερα –εμμέσως– από το πρωτογενές δίκαιο και συγκεκριμένα από το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και την αρχή της αποτελεσματικότητας.

81. Ωστόσο, όπως ορθώς επισημαίνει η Επιτροπή, για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας δεν αρκεί η μεμονωμένη εξέταση επιμέρους στοιχείων της εθνικής ρυθμίσεως περί παραγραφής. Αντιθέτως, επιβάλλεται η αξιολόγηση της εν λόγω ρυθμίσεως στο σύνολό της [44].

42 Αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψεις 62 και 64), της 6ης Ιουνίου 2013, Donau Chemie κ.λπ. (C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψεις 25 έως 27), και της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψη 24)· βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 11 της οδηγίας 2014/104.

43 Αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψη 62), της 6ης Ιουνίου 2013, Donau Chemie κ.λπ. (C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψη 27), και της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψη 25).

44 Πρβλ., επ' αυτού, απόφαση της 13ής Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψεις 78 έως 82), στην οποία το Δικαστήριο αξιολογεί τη διάρκεια της προθεσμίας παραγραφής ιδίως σε συνάρτηση με την ημερομηνία ενάρξεως της παραγραφής και τη δυνατότητα διακοπής της εν λόγω παραγραφής. Βλ., επίσης, προτάσεις μου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Berlusconi κ.λπ. (C-387/02, C-391/02 και C-403/02, EU:C:2004:624, σημείο 109).

82. Συναφώς, θα πρέπει να επισημανθεί ότι μια εθνική ρύθμιση όπως η πορτογαλική του άρθρου 498, παράγραφος 1, του CC δεν εξαντλείται στον περιορισμό της προθεσμίας παραγραφής σε τρία έτη. Τουναντίον, η ρύθμιση αυτή χαρακτηρίζεται, αφενός, από το γεγονός ότι η προθεσμία παραγραφής αρχίζει να τρέχει ανεξάρτητα από το αν ο ζημιωθείς γνωρίζει την ταυτότητα του υπαίτιου προσώπου και την πλήρη έκταση της ζημίας. Αφετέρου, η ρύθμιση δεν προβλέπει καμία αναστολή ή διακοπή της παραγραφής κατά τη διάρκεια διαδικασίας που εκκρεμεί ενώπιον της εθνικής αρχή ανταγωνισμού [45].

83. Τόσο η έναρξη της προθεσμίας παραγραφής χωρίς τη γνώση της ταυτότητας του ζημιώσαντος και της εκτάσεως της ζημίας όσο και η απουσία δυνατότητας αναστολής ή διακοπής της προθεσμίας παραγραφής κατά τη διάρκεια της διαδικασίας μιας αρχής ανταγωνισμού, είναι, κατά τη γνώμη μου, πρόσφορα να καταστήσουν υπερβολικά δυσχερή την άσκηση αξιώσεων αποζημιώσεως για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων.

84. Από τη μια πλευρά, η γνώση της ταυτότητας του υπαιτίου είναι, κατ' εξοχήν στο δίκαιο των συμπράξεων, απαραίτητη για την επιτυχή άσκηση των εξωσυμβατικών αξιώσεων αποζημιώσεως, ιδίως δια της δικαστικής οδού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι επιχειρήσεις που ευθύνονται για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού είναι ως επί το πλείστον οργανωμένες ως νομικά πρόσωπα, τα οποία συχνά εντάσσονται σε ομίλους επιχειρήσεων ή σε εταιρικές δομές που είναι δυσχερώς προσπελάσιμες από τρίτους και, επιπλέον, μπορούν αποτελέσουν αντικείμενο αναδιαρθρώσεων με την πάροδο του χρόνου.

85. Από την άλλη πλευρά, η ορθή νομική αξιολόγηση των παραβάσεων των κανόνων ανταγωνισμού απαιτεί, σε πολλές περιπτώσεις, την εκτίμηση πολύπλοκων οικονομικών σχέσεων και εσωτερικών επιχειρηματικών εγγράφων, τα οποία συχνά αποκαλύπτονται μόνο χάρη στο έργο των αρχών ανταγωνισμού [46].

86. Με βάση τα παραπάνω, σε σχέση με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να γίνει δεκτό ότι:

Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης αντιτίθεται σε διάταξη όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του πορτογαλικού Código Civil, η οποία, για εξωσυμβατικές αξιώσεις αποζημιώσεως λόγω καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως, τάσσει τριετή προθεσμία παραγραφής, η οποία αρχίζει να τρέχει ακόμη και αν ο ζημιωθείς δεν γνωρίζει ακόμα την ταυτότητα του υπαιτίου καθώς και την ακριβή έκταση της ζημίας και η οποία δεν αναστέλλεται ούτε διακόπτεται κατά τη διάρκεια διαδικασίας της εθνικής αρχής ανταγωνισμού για τη διερεύνηση και την επιβολή κυρώσεων για την παράβαση αυτή.

Δ. Αποδεικτική αξία των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού (τρίτο προδικαστικό ερώτημα)

87. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά την απόδειξη της παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού για την οποία ζητείται αποζημίωση. Κατ' ουσίαν, το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί να πληροφορηθεί αν, αφενός, η οδηγία 2014/104 και, αφετέρου, οι «ισχύουσες γενικές αρχές του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» αντιτίθενται σε διάταξη όπως η πορτογαλική του άρθρου 623 του CPC, κατά την οποία η διαπίστωση παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού στην οποία προέβη με απρόσβλητη απόφαση η εθνική αρχή ανταγωνισμού στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας λόγω παραβάσεως δεν παράγει αποτελέσματα ή αποτελεί απλώς μαχητό τεκμήριο επί αστικής δίκης αποζημιώσεως.

45 Σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τις διατάξεις του νορβηγικού δικαίου οι οποίες αποτέλεσαν αντικείμενο ελέγχου αποτελεσματικότητας στην απόφαση του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ της 17ης Σεπτεμβρίου 2018, Nye Kystlink AS κατά Color Group AS και Color Line AS (E-10/17, σημείο 119).

46 Πρβλ., επ' αυτού, τη συλλογιστική στην προπαρατεθείσα απόφαση του Δικαστηρίου της ΕΖΕΣ στην υπόθεση E-10/17, σημείο 118.

88. Δεδομένου ότι η υπό κρίση υπόθεση, όπως επισημάνθηκε ήδη, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής ratione temporis της οδηγίας 2014/104 και, ειδικότερα, στο άρθρο 9 αυτής, μια ρύθμιση περί αποδείξεως όπως αυτή του άρθρου 623 του CPC μπορεί μόνο να αξιολογηθεί στη διαφορά της κύριας δίκης υπό το πρίσμα των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης, όχι όμως υπό το πρίσμα της οδηγίας.

89. Όσον αφορά τις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, πρέπει να επισημανθεί, όπως έγινε ήδη στο πλαίσιο του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος[47], ότι αρχές ανταγωνισμού και τα δικαστήρια των κρατών μελών οφείλουν να εφαρμόζουν τα άρθρα 101 ΣΛΕΕ και 102 ΣΛΕΕ και να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή των εν λόγω άρθρων προς το γενικό συμφέρον, όταν τα πραγματικά περιστατικά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Συνεπώς, αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά της Sport TV ήταν ικανή να επηρεάσει αισθητά τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών, θα πρέπει να εφαρμόσει στη διαφορά της κύριας δίκης το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και να διασφαλίσει ότι το δικαίωμα των ζημιωθέντων σε αποζημίωση λόγω καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως μπορεί να ασκηθεί με αποτελεσματικό τρόπο.

90. Εφόσον η εναρμόνιση που επιτεύχθηκε με την οδηγία 2014/104 δεν εφαρμόζεται ακόμη, η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος αποζημιώσεως εξακολουθεί να διέπεται από την εσωτερική έννομη τάξη του οικείου κράτους μέλους, τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας[48].

91. Δεδομένου ότι η ρύθμιση περί αποδείξεως του άρθρου 623 του CPC, σύμφωνα με τα συγκλίνοντα στοιχεία που προσκόμισαν οι διάδικοι, εφαρμόζεται εξίσου στις αξιώσεις αποζημιώσεως που θεμελιώνονται στο δίκαιο της Ένωσης και σε αυτές που θεμελιώνονται στο εθνικό δίκαιο, δεν στοιχειοθετείται εν προκειμένω παραβίαση της αρχής της ισοδυναμίας.

92. Όσον αφορά την αρχή της αποτελεσματικότητας, πρέπει να υπομνησθεί ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 623 του CPC επιδέχεται δύο διαφορετικές ερμηνείες: είτε με την έννοια ότι η διαπίστωση από εθνική αρχή ανταγωνισμού παραβάσεως των κανόνων του ανταγωνισμού ως διοικητική παράβαση δεν παράγει αποτελέσματα επί αστικής δίκης αποζημιώσεως είτε ότι αυτή αποτελεί μόνο ένα μαχητό τεκμήριο για την ύπαρξη τέτοιας παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού.

93. Από τη μια πλευρά, η άσκηση των αξιώσεων αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως του άρθρου 102 ΣΛΕΕ θα καθίστατο υπερβολικά δυσχερής εάν γινόταν δεκτό ότι η προηγούμενη εργασία μιας εθνικής αρχής ανταγωνισμού δεν παράγει κανένα αποτέλεσμα σε αστική δίκη αποζημιώσεως. Λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης περιπλοκότητας πολλών παραβάσεων της νομοθεσίας περί συμπράξεων και των πρακτικών δυσκολιών που συνεπάγεται για τους ζημιωθέντες η απόδειξη των εν λόγω παραβάσεων, η αρχή της αποτελεσματικότητας επιτάσσει η διαπίστωση της παραβάσεως με απρόσβλητη απόφαση από την εθνική αρχή ανταγωνισμού να αναγνωρίζεται τουλάχιστον ως ένδειξη στη δίκη αποζημιώσεως.

94. Από την άλλη πλευρά, από την αρχή της αποτελεσματικότητας αυτή καθεαυτήν δύσκολα μπορεί να συναχθεί ότι η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως πρέπει πάντα να αποτελεί αμάχητο τεκμήριο για τον εθνικό δικαστή στην αστική δίκη αποζημιώσεως, αφ' ης στιγμής η εθνική αρχή ανταγωνισμού έχει διαπιστώσει με απρόσβλητη απόφαση την εν λόγω παράβαση.

47 Πρβλ. σημείο 74 των παρουσών προτάσεων.

48 Αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2016:461, σκέψεις 62 και 64), της 6ης Ιουνίου 2013, Donau Chemie κ.λπ. (C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψεις 25 έως 27), και της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψη 24)· βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 11 της οδηγίας 2014/104.

95. Με τη θέσπιση αμάχητου τεκμηρίου, όπως το προβλεπόμενο πλέον στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, ο νομοθέτης της Ένωσης πραγματοποίησε ένα βήμα προς την ενίσχυση της προστασίας των ζημιωθέντων από παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων. Η συγκεκριμένη διάταξη της οδηγίας δεν πρέπει να νοηθεί ως απλή κωδικοποίηση αυτού που απέρρεε ήδη μέχρι σήμερα –εμμέσως– από το πρωτογενές δίκαιο και συγκεκριμένα από το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και την αρχή της αποτελεσματικότητας.

96. Πριν από την έναρξη της εφαρμογής του άρθρου 9, της οδηγίας 2014/104, δεσμευτικό αποτέλεσμα στις διαδικασίες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων αναγνωριζόταν βάσει του δικαίου της Ένωσης μόνο στις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το ιδιαίτερο αυτό δεσμευτικό αποτέλεσμα, το οποίο απορρέει από το άρθρο 16, παράγραφος 1, του κανονισμού 1/2003 και από τη νομολογία Masterfoods [49], δικαιολογείται από τον καίριο ρόλο της Επιτροπής στη διαμόρφωση της πολιτικής ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά και, σε τελική ανάλυση, επίσης από την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, καθώς και από τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των οργάνων της Ένωσης. Δεν μπορεί να επεκταθεί με τον ίδιο τρόπο στις αποφάσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, εκτός εάν ο νομοθέτης της Ένωσης το προβλέψει ρητώς, όπως έκανε για το μέλλον με το άρθρο 9 της οδηγίας 2014/104.

97. Για αυτούς τους λόγους, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα προτείνω να γίνει δεκτό ότι:

Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας αντιτίθεται στην ερμηνεία διατάξεως όπως είναι αυτή του άρθρου 623 του πορτογαλικού Código de Processo Civil, σύμφωνα με την οποία η διαπίστωση καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως στην οποία προέβη με απρόσβλητη απόφαση η εθνική αρχή ανταγωνισμού δεν παράγει αποτελέσματα επί αστικής δίκης αποζημιώσεως. Αντιθέτως, η εν λόγω διάταξη συνάδει με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και με την αρχή της αποτελεσματικότητας, αν ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, στη μετέπειτα αστική δίκη αποζημιώσεως, από μια τέτοια διαπίστωση με απρόσβλητη απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού απορρέει μαχητό τεκμήριο ως προς την ύπαρξη καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως.

Ε. Σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία (τέταρτο και πέμπτο προδικαστικό ερώτημα)

98. Με το τέταρτο ερώτημά του και με το πέμπτο ερώτημα το οποίο υποβάλλεται επικουρικώς, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν διευκρινίσεις σχετικά με το περιεχόμενο και τα όρια της υποχρεώσεώς του για σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία του εθνικού δικαίου, ιδίως διατάξεων όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του CC και το άρθρο 623 του CPC. Ενδείκνυται η από κοινού εξέταση των δύο ερωτημάτων.

99. Κατά πάγια νομολογία, η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να πράττουν ό,τι είναι δυνατό στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου και εφαρμόζοντας τις αναγνωρισμένες από το δίκαιο αυτό μεθόδους ερμηνείας, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που επιδιώκει το εν λόγω δίκαιο· αυτό ισχύει τόσο για τη σύμφωνη προς το πρωτογενές δίκαιο ερμηνεία [50] όσο και για τη σύμφωνη προς το δευτερογενές δίκαιο και ιδίως τη σύμφωνη προς τις οδηγίες ερμηνεία [51].

49 Απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2000, Masterfoods και HB (C-344/98, EU:C:2000:689, ιδίως σκέψη 52 σε συνδυασμό με τις σκέψεις 46 και 49).

50 Απόφαση της 13ης Ιουλίου 2016, Pöpperl (C-187/15, EU:C:2016:550, σκέψη 43)· βλ., επίσης, αποφάσεις της 4ης Φεβρουαρίου 1988, Murphy κ.λπ.(157/86, EU:C:1988:62, σκέψη 11), και της 11ης Ιανουαρίου 2007, ITC (C-208/05, EU:C:2007:16, σκέψη 68).

51 Αποφάσεις της 14ης Ιουλίου 1994, Faccini Dori (C-91/92, EU:C:1994:292, σκέψη 26), της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψεις 113, 115, 118 και 119), της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψεις 98 και 101), και της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 39).

100. Ωστόσο, η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας μπορεί να λειτουργήσει μόνον εντός του πεδίου εφαρμογής της εκάστοτε επίμαχης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης. Όσον αφορά, ειδικότερα, την οδηγία 2014/104, αυτό σημαίνει ότι, εν προκειμένω, δεν υφίσταται υποχρέωση σύμφωνης προς την οδηγία ερμηνείας, δεδομένου ότι τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης, όπως προαναφέρθηκε [52], δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής ratione temporis της εν λόγω οδηγίας, όπως ορίζεται στο άρθρο 22 αυτής.

101. Πράγματι, κατά πάγια νομολογία, υφίσταται απαγόρευση της ματαιώσεως των σκοπών μιας οδηγίας, υπό την έννοια ότι, ήδη πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να απέχουν από οτιδήποτε μπορεί να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο το επιδιωκόμενο από την οδηγία αποτέλεσμα [53]. Επομένως, από την ημερομηνία κατά την οποία μια οδηγία τέθηκε σε ισχύ, οι αρχές των κρατών μελών, καθώς και τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να απέχουν στο μέτρο του δυνατού από το να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο ο οποίος, μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας αυτής, θα μπορούσε να θέσει σοβαρά σε κίνδυνο την υλοποίηση του επιδιωκομένου από την οδηγία αυτή σκοπού [54]. Ωστόσο, στην εδώ εξεταζόμενη περίπτωση της οδηγίας 2014/104, ο στόχος που καθορίστηκε από τον νομοθέτη της Ένωσης είναι ακριβώς να αποφευχθεί η αναδρομική εφαρμογή των εναρμονισμένων διατάξεων σχετικά με την παραγραφή των δικαιωμάτων αποζημιώσεως και την αποδεικτική αξία των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, είτε διότι πρόκειται για διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου, οι οποίες υπόκεινται στην αρχή της μη αναδρομικότητας σύμφωνα με το άρθρο 22, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, είτε διότι, κατά τη μεταφορά της οδηγίας, ο εθνικός νομοθέτης έθεσε, εν πάση περιπτώσει, ορισμένους περιορισμούς στο τυχόν αναδρομικό αποτέλεσμα άλλων διατάξεων, σύμφωνα με το άρθρο 22, παράγραφος 2, της οδηγίας [55]. Κατά συνέπεια, ούτε από την απαγόρευση ματαιώσεως των σκοπών μιας οδηγίας μπορεί να συναχθεί μια απορρέουσα από το δίκαιο της Ένωσης υποχρέωση του αιτούντος δικαστηρίου για επίτευξη αποτελέσματος που συνάδει με την οδηγία σε μια υπόθεση όπως η κρινόμενη εν προκειμένω.

102. Ωστόσο, αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά της Sport TV ήταν ικανή να επηρεάσει αισθητά τις συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών [56], θα πρέπει να εφαρμόσει στην κύρια δίκη, όλως ανεξαρτήτως από την οδηγία 2014/104, την επιβαλλόμενη από το δίκαιο της Ένωσης απαγόρευση καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως και, εν συνεχεία, να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει το εθνικό δίκαιο –και συγκεκριμένα το άρθρο 498, παράγραφος 1, του CC και το άρθρο 623 του CPC– σύμφωνα με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και την αρχή της αποτελεσματικότητας.

103. Αναφορικά με την αποδεικτική ισχύ αποφάσεως της εθνικής αρχής ανταγωνισμού, αυτό σημαίνει στην πράξη ότι το εθνικό δικαστήριο δεν μπορεί να αγνοήσει άνευ ετέρου την απόφαση αυτή, αλλά, όπως προαναφέρθηκε [57], πρέπει να της αναγνωρίσει τουλάχιστον ενδεικτική αξία στο πλαίσιο του άρθρου 623 του CPC.

104. Όσον αφορά την παραγραφή των αξιώσεων αποζημιώσεως βάσει εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης, από την αρχή της σύμφωνης ερμηνείας απορρέει ότι, κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή διατάξεως όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του CC, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λαμβάνει υπόψη τον στόχο της αποτελεσματικής ασκήσεως των αξιώσεων αποζημιώσεως λόγω καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως, ιδίως σε σχέση με την έναρξη, τη διάρκεια και τους πιθανούς λόγους αναστολής ή διακοπής της προθεσμίας παραγραφής.

52 Πρβλ. σημεία **Error! Reference source not found**. έως **Error! Reference source not found**. των παρουσών προτάσεων.

53 Βλ., επ' αυτού, απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1997, Inter-Environnement Wallonie (C-129/96, EU:C:1997:628, σκέψη 45), της 2ας Ιουνίου 2016, Pizzo (C-27/15, EU:C:2016:404, σκέψη 32), και της 27ης Οκτωβρίου 2016, Milev (C-439/16 PPU, EU:C:2016:818, σκέψη 31).

54 Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2016, Milev (C-439/16 PPU, EU:C:2016:818, σκέψη 32)· βλ., επίσης, απόφαση της 4ης Ιουλίου 2006, Αδενέλερ κ.λπ. (C-212/04, EU:C:2006:443, σκέψεις 122 και 123).

55 Πρβλ., εκ νέου, σημεία 60 έως 64 των παρουσών προτάσεων. Από την άποψη αυτή, η υπόθεση της κύριας δίκης διαφέρει από την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε προσφάτως η απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2018, Klohn (C-167/17, EU:C:2018:833, σκέψεις 39 επ.).

56 Πρβλ. σημείο 53 των παρουσών προτάσεων.

57 Βλ. σημείο 93 των παρουσών προτάσεων.

105. Ωστόσο, η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας του εθνικού δικαίου οριοθετείται από τις γενικές αρχές του δικαίου και επιπλέον δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για μια contra legem ερμηνεία του εθνικού δικαίου [58]. Συγκεκριμένα, αυτό σημαίνει ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, δεν υφίσταται καμία απορρέουσα από το δίκαιο της Ένωσης υποχρέωση για το εθνικό δικαστήριο να μεταθέσει, κατ' αντίθεση προς το γράμμα του άρθρου 498, παράγραφος 1, του CC και τυχόν άλλων σχετικών με την παραγραφή διατάξεων του εθνικού δικαίου, το χρονικό σημείο ενάρξεως της προθεσμίας παραγραφής μέχρις ότου γίνει γνωστή η ταυτότητα του υπαιτίου και η πλήρης έκταση της ζημίας, να ορίσει προθεσμία παραγραφής μεγαλύτερη των τριών ετών ή να αναγνωρίσει έναν εντελώς νέο, άγνωστο στο εθνικό δίκαιο, λόγο για την αναστολή ή τη διακοπή της προθεσμίας παραγραφής.

106. Συνοπτικά, στο τέταρτο και στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα προτείνω να γίνει δεκτό ότι:

Αν μια αστική αγωγή αποζημιώσεως αφορά πραγματικά περιστατικά που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής ratione temporis της οδηγίας 2014/104, δεν υφίσταται υποχρέωση ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με την εν λόγω οδηγία. Η υποχρέωση ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που αυτό τυγχάνει εφαρμογής, και με την αρχή της αποτελεσματικότητας δεν θίγεται, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου και ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν χρησιμεύει ως έρεισμα για μια contra legem ερμηνεία του εθνικού δικαίου.

VII. Πρόταση

107. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλε το Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (πρωτοδικείο Λισσαβώνας, Πορτογαλία) ως εξής:

1) Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ παράγει άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Αντιθέτως, τα άρθρα 9 και 10 της οδηγίας 2014/104 δεν τυγχάνουν άμεσης εφαρμογής σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών, στο πλαίσιο της οποίας η αγωγή ασκήθηκε πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας και αφορά πραγματικά περιστατικά που ανάγονται σε χρόνο πριν από την έναρξη ισχύος της οδηγίας.

2) Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης αντιτίθεται σε διάταξη όπως το άρθρο 498, παράγραφος 1, του πορτογαλικού Código Civil, η οποία για εξωσυμβατικές αξιώσεις αποζημιώσεως λόγω καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως τάσσει τριετή προθεσμία παραγραφής, η οποία αρχίζει να τρέχει ακόμη και αν ο ζημιωθείς δεν γνωρίζει ακόμα την ταυτότητα του υπαιτίου καθώς και την ακριβή έκταση της ζημίας και η οποία δεν αναστέλλεται ούτε διακόπτεται κατά τη διάρκεια διαδικασίας της εθνικής αρχής ανταγωνισμού για τη διερεύνηση και την επιβολή κυρώσεων για την παράβαση αυτή.

3) Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας αντιτίθεται στην ερμηνεία διατάξεως όπως είναι αυτή του άρθρου 623 του πορτογαλικού Código de Processo Civil, σύμφωνα με την οποία η διαπίστωση καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως στην οποία προέβη με απρόσβλητη απόφαση η εθνική αρχή ανταγωνισμού δεν παράγει αποτελέσματα επί αστικής δίκης αποζημιώσεως. Αντιθέτως, η εν λόγω διάταξη συνάδει με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ και με την αρχή της αποτελεσματικότητας, αν ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, στη μετέπειτα αστική δίκη αποζημιώσεως, από μια τέτοια διαπίστωση με απρόσβλητη απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού απορρέει μαχητό τεκμήριο ως προς την ύπαρξη καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως

58 Αποφάσεις της 4ης Ιουλίου 2006, Αδενέλερ κ.λπ. (C-212/04, EU:C:2006:443, σκέψη 110), της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψη 32), και της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 40).

4) Αν μια αστική αγωγή αποζημιώσεως αφορά πραγματικά περιστατικά που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής ratione temporis της οδηγίας 2014/104, δεν υφίσταται υποχρέωση ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με την εν λόγω οδηγία. Η υποχρέωση ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που αυτό τυγχάνει εφαρμογής, και με την αρχή της αποτελεσματικότητας δεν θίγεται, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου και ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν χρησιμεύει ως έρεισμα για μια contra legem ερμηνεία του εθνικού δικαίου.